

# Oversigt over ældre måle- og vægtenheder

Kilde: <https://danmarkshistorien.dk>

I 1683 fastsatte en kongelig forordning fælles mål- og vægtforhold i kongeriget Danmark-Norge. Indtil da fandtes flere forskellige målesystemer, der varierede i landets enkelte dele. Motivet for reformen fra 1. maj 1683 var især, at det ville lette handlen, hvis alle brugte de samme mål. Reformen var udtryk for den ensretnings og centraliseringsproces, som blev iværksat i årtierne efter indførelsen af den enevældige styreform i 1660. Mål- og vægtreformen fra 1683 omfattede ikke hertugdømmerne. Måleenhederne blev brugt i Danmark indtil loven om metersystemets indførelse i 1907 – i praksis dog indtil overgangsperioden sluttede i 1916. I løbet af årene blev der foretaget justeringer, der hovedsageligt gik ud på at tilpasse målene til metersystemet, der vandt udbredelse i Europa i løbet af 1800-tallet.

Det var den danske astronom Ole Rømer (1644-1710), der udarbejdede systemet. Han tog udgangspunkt i en definition af en dansk alen skulle svare til to rhinlandske fod. Ved en mindre revision i 1698 defineredes den rette danske alen til at være i overensstemmelse med jernalen, der blev fremstillet i København. Forskellen var dog ikke særlig stor. På baggrund af definitionen af længdemålene kunne Rømer definere rummålet en pot til  $1/32$  af en kubikfod og vægtmålet pund til  $1/62$  af en kubikfod. På denne baggrund blev resten af målene udledt.

Den nedenstående samling af mål tager udgangspunkt i Rømers reform, men omfatter langt flere måleenheder, end der er nævnt i reformen. Hvis ikke andet fremgår, er angivelserne udledt på baggrund af målene efter 1683. Det er forbundet med nogen usikkerhed at omregne gamle mål til metersystemet, og der er uenighed blandt forskerne om de præcise omregningsfaktorer. De nedenstående omregninger bygger i vidt omfang på dr.phil. Poul Thestrups bog *Pund og alen. Danske mål- og vægtenheder fra 1683-reformen til idag* (1991).

## Oversigt over typer af mål:

- › Længdemål
- › Rummål
- › Vægtmål
- › Flademål
- › Antalenheder
- › Jordværdimål

# Længdemål

## Alensystemet

Grundenhed: 1 alen = 62,81 cm. Fra 1835: 1 alen 62,77 cm.

### Tabel

1 mil = 4 fjerdingveje = 40 kabellængder = 2.400 roder = 4.000 favne = 4.000 skår = 12.000 alen.

1 alen = 2 fod = 8 håndsbredder = 24 tommer = 128 bygkorn = 288 linier = 3.456 skrupler.

#### › Alen:

1 alen = 2 fod = 8 håndbredder = 24 tommer = 128 bygkorn = 288 linier = 3.456 skrupler = 62,81 cm (1835: 62,77 cm).

#### › Bygkorn:

1 bygkorn = 1/128 alen = 0,49 cm (1835: 0,49 cm).

#### › Favn:

1 favn = 3 alen = 188,44 cm (1835: 188,31 cm), se også favn som rummål for brænde.

#### › Fjerdingvej:

1 fjerdingvej = 1/4 mil = 3.000 alen = 1.884,30 m (1835: 1.883,10 m).

#### › Fod:

1 fod = 1/2 alen = 31,41 cm (1835: 31,39 cm).

#### › Håndsbred:

1 håndsbred = 1/8 alen = 7,85 cm (1835: 7,85 cm).

#### › Kabellængde:

1 kabellængde = 100 favne = 300 alen = 188,44 m (1835: 188,31 m). Med meterloven af 1907 fastsattes 1 kabellængde til 1/10 sømil = 185,2 meter.

#### › Linie:

1 linie = 1/288 alen = 2,18 mm (1835: 2,18 mm).

#### › Mil:

1 mil = 4 fjerdingvej = 12.000 alen = 7.537,20 m (1835: 7532,40 m).

#### › Rode:

Fra 1698 regnede man 1 rode = 5 alen = 314,05 cm (1835: 313,85 cm).

Tidligere regnede man med 1 rode = 6 sjællandske alen.

› **Skrupel:**

1 skrupel = 1/12 linie = 1/3456 alen = 0,18 mm (1835: 0,18 mm), se også skrupel som vægtenhed.

› **Skår:**

1 skår = 3 alen = 188,44 cm (1835: 188,31 cm).

› **Tomme:**

1 tomme = 1/24 alen 2,62 cm (1835: 2,62 cm).

Andre længdemål

› **Knob:**

Til angivelse af hastighed. 1 knob = 1 sømil pr. time.

› **Nautisk mil:**

1 nautisk mil = 1 sømil = 1.852 meter.

› **Sømil:**

1 sømil = 1.852 meter.

## Rummål

Grundenhed: 1 pot = 1/32 kubikfod = 0,966 liter.

Tabel:

1 oksehoved (vin) = 1,5 amme = 6 ankre = 12 bimpler = 120 kander = 240 potter = 960 pægle = 231,84 liter.

1 amme = 4 ankre = 8 bimpler = 80 kander = 160 potter = 640 pægle = 154,65 liter

› **Amme, ahm, ame, ohm:**

1 amme = 155 potter = 149,73 liter (i praksis regnede man formentlig ofte med 156 = 150,7 liter eller 160 potter = 154,6 liter).

› **Anker:**

1 anker = 39 potter = 37,67 liter. Indtil 1698 var 1 anker = 40 potter = 38,64 liter, hvilket det formentlig vedblev med at være i praksis.

› **Bimpel:**

1 bimpel = 1/2 anker = 20 potter = 19,32 liter.

› **Drittel:**

Mål for smør. 1 drittel = 1/3 tønne smør = 45,33 potter = 43,80 liter, se også drittel som

vægtmål.

› **Fad:**

Fad blev brugt som rummål for flydende varer – som regel svarende til 2 tønder. Se også fad som vægtmål.

- › 1 fad vin = 4 oksehoveder = 6 ammer = 24 ankre = 960 potter = 927,36 liter.
- › 1 fad øl = 2 øltønder = 272 potter = 262,75 liter.

› **Fjerding:**

Betyder  $\frac{1}{4}$ . Bruges om rummålene  $\frac{1}{4}$  af en tønde og  $\frac{1}{4}$  af en skæppe.

› **Fjerdingskar:**

Som rummål betyder fjerdingskar  $\frac{1}{4}$  skæppe. Se også fjerdingskar som flademål og jordværdimål.

› **Flaske:**

Bruges om uspecificerede flasker, men også mere specifikt som 1 flaske = 3 pægle =  $\frac{3}{4}$  pot = 0,73 liter.

› **Kande:**

1 kande = 2 potter = 1,93 liter.

› **Oksehoved:**

Mål for flydende varer. Fx:

- › 1 oksehoved vin = 6 ankre = 240 potter = 231,84 liter.
- › 1 oksehoved eddike = 1,5 øltønde = 204 potter = 197,07 liter

› **Otting:**

$\frac{1}{8}$  tønde. Bruges også generelt om  $\frac{1}{8}$ . Se også ottingskar.

› **Ottingkar:**

1 ottingkar =  $\frac{1}{8}$  skæppe.

› **Pibe:**

Bruges om spansk og portugisisk vin. 1 pibe = 480 potter = 463,68 liter.

› **Pot, potte:**

1 pot =  $\frac{1}{32}$  kubikfod = 4 pægl =  $\frac{1}{2}$  kande =  $\frac{1}{39}$  anker (i praksis nok oftest  $\frac{1}{40}$  anker) = 0,966 liter.

› **Pægl:**

1 pægl =  $\frac{1}{4}$  pot = 0,24 liter.

› **Saltskæppe:**

Brugt for salt, stenkul og bark. 1 saltskæppe =  $\frac{1}{8}$  salttønde = 22 potter = 21,25 liter.

Saltskæppen blev afskaffet i 1698, og man brugte herefter kornskæppen som mål for salt.

› **Skæppe, kornskæppe:**

Hvis ikke andet er angivet, bruges skæppe hovedsagligt om korn.

1 skæppe = 1/8 korntønde = 4 fjerdingkar = 8 ottingkar = 18 potter = 17,39 liter. Se også skæppe som jordværdienhed og arealmål.

› **Stob:**

Betyder egentlig et krus (Pæglestob: krus afdelt med mærker for hver pægl). Brugt for flydende varer.

1 stob = 2 kander = 4 potter = 3,864 liter.

› **Stykfad:**

1 stykfad = 7 1/2 amme = 30 ankre = 1.200 potter = 1159,2 liter.

› **Tønde:**

Som rummål afhang tøndens størrelse af indholdet. De forskellige tønders størrelse blev fastlagt i 1683. Se også tønde som vægtenhed, jordværdienhed og arealenhed.

› **Korntønde:**

1 korntønde = 144 potter = 8 skæpper = 32 fjerdingkar = 64 ottingkar = 128 halvottinger = 139,10 liter.

Korntønden blev brugt til korn, men også en række andre varer som malt, gryn, ærter, frugt og kalk.

› **Norsk tjæretønde:**

Anvendt for mange varer i den nordiske handel. Fra 1698: 1 norsk tjæretønde = 120 potter = 115,92. (Også kaldet islandsk-færøsk trantønde).

› **Salttønde:**

Brugt for salt, stenkul og bark. Fra 1683: 1 salttønde = 8 saltskæpper = 32 fjerdingkar = 176 potter = 170,02 liter. Efter 1698: 1 salttønde = 10 (korn)skæpper = 180 potter = 173,88 liter. Efter 1778: 1 salttønde = 1 korntønde.

› **Sildetønde:**

1 sildetønde = 136 potter = 131,38 liter. Fra 1719: 1 sildetønde = 112 potter = 108,19 liter.

› **Smørtønde:**

1 smørtønde = 136 potter = 131,38 liter.

› **Øltønde:**

1 øltønde = 136 potter = 131,38 liter. Fra 1832 blev det tilladt at regne med 1 øltønde = 140 potter = 135,24 liter.

› **Viertel:**

Bruges om vin. 1 viertel = 8 potter = 7,73 liter.

## Andre rummål

### › Favn:

Bruges om rummål om brænde. 1 favn = 72 kubikfod = 2,23 m<sup>3</sup>. Se også favn som længdemål.

### › Kubikalen:

1 kubikalen = 8 kubikfod = 0,25 m<sup>3</sup>.

### › Kubikfavn:

1 Kubikfavn = 27 kubikalen = 216 kubikfod = 6,70 m<sup>3</sup>.

### › Kubikfod:

1 kubikfod = 1/8 kubikalen = 1/216 kubikfavn = 0,031 m<sup>3</sup> = 31.000 cm<sup>3</sup>.

### › Kubiktomme:

1 kubiktomme = 1/1728 kubikfod = 1/13.824 kubikalen = 17,99 cm<sup>3</sup>.

## Vægtmål

### Pundsystemet

Grundenhed: 1 pund = 1/62 kubikfod vand = 496 gram. Fra 1839: 1 pund = 500 gram.

Tabel:

1 skip pund = 20 lispund = 320 pund.

1 pund = 2 mark = 16 unzer = 32 lod = 128 kvint = 512 ort.

(Efter 1861: 1 pund = 100 kvint = 1.000 ort)

### › Bismerpund:

1 bismerpund = 1/3 våg = 3/4 lispund = 2 kors = 12 pund = 24 mark = 5,95 kg (1839: 6 kg).

### › Centner:

1 centner = 7 lispund = 112 pund = 55,55 kg. I løbet af 1700-tallet begyndte man at regne med 1 centner = 100 pund og med pundets justering fra 1839 var 1 centner = 50 kg. 1 centner i metersystemet er 100 kg.

### › Fad:

bruges som vægtmål for især metal. Størrelsen på fadet afhang af varen, se også fad som rummål. Fx:

› 1 fad bly = 6 skip pund = 1.920 pund = 952,32 kg (1839: 860 kg).

› 1 fad kobber = 3,5 skip pund = 1.120 pund = 555,52 kg (1839: 560 kg).

### › Kors:

1 kors = 1/2 bismerpund = 6 pund = 2,98 g (1839: 3 kg).

› **Kvint, kvintin:**

1 kvint = 1/128 pund = 3,88 g (1839: 3,91 g). Fra 1861: 1 kvint = 1/100 pund = 5 g.

› **Lispund:**

1 lispund = 16 pund = 7,94 kg (1839: 8 kg).

› **Lod:**

1 lod = 1/32 pund = 15,50 g (1839: 15,63 g).

› **Mark:**

1 mark = 1/2 pund = 248 g (1839: 250 g).

› **Ort:**

1 ort = 1/512 pund = 0,97 g (1839: 0,98 g). Fra 1861: 1 ort = 1/1.000 pund = 0,5g.

› **Pund, skålpund:**

1 pund = 2 mark = 16 unse = 32 lod = 128 kvint = 512 ort

= 1/16 lispund = 1/320 skippund = 496 g. Fra 1839 regnede man med 1 pund = 500 gram.

Fra 1861 underinddelte man pundet i 1 pund = 100 kvint = 1.000 ort.

› **Skippund:**

1 skippund = 20 lispund = 320 pund = 158,72 kg (1839: 160 kg).

› **Tønde:**

Vægtmål for tørvarer. 1 tønde = 16 lispund = 256 pund = 126,98 kg (1839: 128,00 kg), heraf vejer tønden 2 lispund og varerne 14 lispund, se også tønde som rummål, jordværdienhed og arealenhed.

For flydende varer som sæbe, smør og talg har man i 1700-tallet regnet med tønden som vægtmål frem for rummål, så 1 tønde = 14 lispund = 224 pund = 111,1 kg.

› **Drittel:**

Mål for smør. 1 drittel = 1/3 tønde = 74,67 pund = 37,04 kg (1839: 37,34), se også drittel som rummål.

› **Unse, unze:**

1 unse = 1/16 pund = 31,00 g (1839: 31,25 g).

› **Vog, våg:**

1 vog = 3 bismerpund = 36 pund = 17,86 kg (1839: 18 kg).

## **Apotekerpundsystemet**

Apotekerpundet blev brugt i handel med medicinalvarer.

Grundenhed: 1 Apotekerpund = 357,85 g. Fra 1858 blev det fastsat til  $\frac{3}{4}$  af et almindeligt pund dvs. 375 g. Fra 1869 brugte man metersystemet til apotekervarer, sådan 1 apotekerpund = 1 pund = 500 g.

Tabel:

1 apotekerpund = 12 apotekerunser = 96 drachmer = 288 skrupler = 5.760 gran.

› **Apotekerpund:**

1 apotekerpund = 12 (apoteker)unser = 96 drachmer = 288 skrupler = 5.760 gran = 357,85 g (1858: 375 g).

› **Apotekerunse:**

1 apotekerunse =  $\frac{1}{12}$  apotekerpund = 29,82 g (1858: 31,25 g).

› **Drachme:**

1 drachme =  $\frac{1}{96}$  apotekerpund = 3,73 g (3,91 g).

› **Gran:**

1 gran =  $\frac{1}{5.760}$  apotekerpund = 0,062 g (1858: 0,065 g).

› **Skrupel:**

1 skrupel =  $\frac{1}{288}$  apotekerpund = 1,24 g (1858: 1,30 g), se også skrupel som længdemål.

## Kølnerpundsystemet

Kølnerpund anvendtes som vægtenhed for guld og sølv.

Grundenhed: 1 kølnerpund = 468 gram.

Tabel:

17 kølnerpund = 16 pund.

1 kølnerpund = 2 kølnermark = 16 unser = 32 lod = 48 karat = 128 kvint = 512 ort = 576 gren = 9.216 es = 468 gram.

› **Es eller as:**

1 es =  $\frac{1}{9.216}$  kølnerpund = 0,05 g.

› **Gren:**

1 gren =  $\frac{1}{12}$  karat =  $\frac{1}{576}$  kølnerpund = 0,81 g.

› **Karat:**

vægt- og kvalitetsenhed for guld. 1 karat = 12 gren =  $\frac{1}{24}$  lødemark =  $\frac{1}{48}$  Kølnerpund. Som kvalitetsenhed er 1 karat = med  $\frac{1}{24}$  lødemark. Hvis guldet er rent, er det 24 karat (jf. lødemark).

› **Kølnerpund:**



17 kølnerpund = 16 pund. 1 kølnerpund = 2 kølnermark = 16 unzer = 32 lod = 48 karat = 128 kvint = 512 ort = 576 gren = 9.216 es = 468 g.

› **Lødemark, vægtmark, kølnermark:**

1 lødemark =  $\frac{1}{2}$  kølnerpund = 234 g. Som kvalitetsenhed for guld er 1 lødemark guld = 24 karat guld, hvilket er rent guld.

› **Lødighed:**

Kvalitetsenhed for sølv. 1 lødemark = 16 lod sølv. Sølvkvaliteten måltet således i sekstendele, således 16-lødigt betyder 16/16, hvilket er rent sølv.

## Flademål

› **Album:**

1 album = 145,8 kvadratalen =  $\frac{1}{96}$  tønne land = 57,53 m<sup>2</sup> (1835: 57,46 m<sup>2</sup>).

› **Ar:**

1 ar = 100 m<sup>2</sup>.

› **Fjerdingskar:**

1 fjerdingskar =  $\frac{1}{32}$  tønne = 437,5 kvadratalen = 172,60 m<sup>2</sup> (1835: 172,38 m<sup>2</sup>), se også fjerdingskar som rummål og jordværdimål.

› **Hektar:**

1 hektar = 1,81 tønne land = 100 ar = 10.000 m<sup>2</sup>.

› **Kvadratalen:**

1 kvadratalen = 4 kvadratfod =  $\frac{1}{9}$  kvadratfavn = 3.945,10 cm<sup>2</sup> (1835: 3.940,07 cm<sup>2</sup>).

› **Kvadratfavn:**

1 kvadratfavn = 9 kvadratalen = 36 kvadratfod = 3,55 m<sup>2</sup> (1835: 35,46 m<sup>2</sup>).

› **Kvadratfod:**

1 kvadratfod =  $\frac{1}{4}$  kvadratalen =  $\frac{1}{36}$  kvadratfavn = 0,099 m<sup>2</sup> (1835: 0,099 m<sup>2</sup>)

› **Kvadratmil:**

1 kvadratmil = 144.000.000 kvadratalen = 56,81 km<sup>2</sup> (1835: 56,74 km<sup>2</sup>).

› **Skæppe:**

1 skæppe =  $\frac{1}{8}$  tønne land = 1.750 kvadratalen = 690,39 m<sup>2</sup> (1835: 689,51 m<sup>2</sup>), se også skæppe som rummål og jordværdienhed.

› **Tønne land:**

1 tønne land = 14.000 kvadratalen = 0,55 hektar = 8 skæpper = 32 fjerdingskar = 96 album = 5.523,14 m<sup>2</sup> (1835: 5.516,10 m<sup>2</sup>).

# Antalenheder

› **Deger, dæger:**

Bruges særligt om huder og skind. 1 deger = 10 stk.

› **Dusin:**

1 dusin = 12.

› **Fjerding:**

1 fjerding =  $\frac{1}{4}$  (bruges særligt om skæpper og tønder).

› **Gros:**

1 gros = 12 dusin = 144 stk.

› **Kærv:**

1 kærv = 3 neg korn.

› **Neg:**

Grundenhed for utærsket korn. 3 neg korn = 1 kærv. 60 neg korn = 1 trave.

› **Ol, vol:**

1 ol = 4 snese = 80 stk.

› **Otting:**

1 otting =  $\frac{1}{8}$  (bruges også om tønder og som forkortelse for ottingkar).

› **Ring:**

1 ring = 4 skok = 240 stk.

› **Simmer, zimmer:**

Bruges om skind. 1 simmer = 40 skind.

› **Skok:**

1 skok = 3 snese = 60 stk.

› **Snes:**

1 snes = 20 stk.

› **Stieg:**

1 stieg = 20 stk.

› **Stort hundrede:**

120 stk.

› **Stort tusinde:**

1.200 stk.

› **Tal:**

Bruges om fisk. 1 tal = 110 stk.

› **Trave:**

Mål for utærsket korn. 1 trave = 20 kærve = 60 neg (kan også være 20 eller 40 neg).

› **Tylt, tylvt:**

1 tylt = 12 stk.

## Jordværdimål

› **Hartkorn, tønne hartkorn:**

Hartkorn er en jordværdienhed. Man kan ikke uden videre regne om fra areal til hartkorn, da det afhænger af jordens kvalitet. 1 tønne hartkorn = 8 skæpper hartkorn = 32 fjerdingkar hartkorn = 96 album hartkorn. Se også tønne som vægtenhed, rummål og arealenhed.

› **Fjerdingkar:**

1 fjerdingkar =  $\frac{1}{4}$  skæppe hartkorn. Se også fjerdingkar som flademål og rummål.

› **Skæppe:**

1 skæppe =  $\frac{1}{8}$  tønne hartkorn. Se også skæppe som rummål og flademål.